

O‘ZBEKISTON KULOLCHILIGIDA RANGLAR UYG‘UNLIGI VA TABIY BO‘YOQLARNING AHAMIYATI

Oripov Bobirjon Badirjonovich

Namangan davlat pedagogika instituti

Art pedagogika kafedrası dotsenti

Tojiboyeva Ruxshona Bunyodbek qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Tasviriy san‘at va muhandislik grafikasi yo‘nalishi 3- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston an‘naviy kulolchilik san‘atining ajralmas qismi bo‘lgan ranglar uyg‘unligi va tabiiy bo‘yoqlar tayyorlash texnologiyasi ilmiy-tadqiqiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Maqolada xomashyo manbalari, mineral va o‘simlik asosli pigmentlarning kimyoviy-texnik xususiyatlari hamda ularning amaliy san‘at asarlaridagi estetik vazifalari yoritilgan. Shuningdek, hududiy kulolchilik maktablarining (Rishton, G‘ijduvon, Xorazm) o‘ziga xos ranglar palitrasi va bu ranglarning zamonaviy kulolchilikdagi transformatsiyasi masalalari keng qamrovli tarzda bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Kulolchilik, ishqorli sir, tabiiy bo‘yoqlar, pigmentlar, lojuvard, gulkulol, oksid, mineral, badiiy uyg‘unlik, an‘ana, innovatsiya, texnologiya, sirlash.

O‘zbekiston zaminida shakllangan va asrlar osha sayqallanib kelayotgan kulolchilik san‘ati nafaqat moddiy madaniyat namunasi, balki xalqimizning estetik dunyoqarashi, falsafiy mushohadalari va tabiat bilan uyg‘un yashash tamoyillarining oliy ko‘rinishidir. Kulolchilik mahsulotining badiiy qimmatini uning shakli bilangina emas, balki undagi ranglar jilosi, sirlash mahorati va naqshlar mutanosibligi bilan belgilanadi. O‘zbek kulolchiligida rang shunchaki vizual element emas, u buyumga "jon" bag‘ishlovchi, uning hududiy mansubligini va ustaning ichki dunyosini ifodalovchi asosiy vositadir. Tarixan har bir kulolchilik markazi o‘zining maxfiy bo‘yoq tayyorlash retseptlariga ega bo‘lgan va bu sirlar "ustoz-shogird" an‘anasi asosida avloddan-avlodga o‘tib kelgan.

An‘naviy kulolchilikda ranglar uyg‘unligiga erishish murakkab texnologik jarayon bo‘lib, u eng avvalo tabiiy xomashyoni to‘g‘ri tanlashdan boshlanadi. O‘zbek kulollari qadimdan bo‘yoq va sir tayyorlashda faqat tabiiy minerallar, metall oksidlari va o‘simlik dunyosi ne‘matlaridan foydalanganlar. Masalan, Farg‘ona vodiysining, xususan, Rishton kulolchilik maktabining dunyoga mashhur bo‘lishiga sabab bo‘lgan "ishqorli sir" (yoki koliyli sir) mutlaqo tabiiy jarayon mahsulidir. Bu sirni tayyorlash uchun cho‘l hududlarida o‘suvchi "qirqbo‘g‘in", "cho‘gan" yoki "sho‘ra" kabi o‘simliklar yig‘ilib, maxsus usulda yondiriladi. Hosil

bo‘lgan kul (ishqor) tarkibidagi kaliy, natriy va kalsiy birikmalari loy buyum yuzasida shaffof, shishasimon va juda mustahkam qatlam hosil qiladi. Ushbu texnologiyaning eng mo‘‘jizaviy tomoni shundaki, ishqorli sir ostidagi ranglar o‘nlab, hatto yuzlab yillar davomida o‘zining dastlabki yorqinligini yo‘qotmaydi.

Ranglar palitrasini shakllantirishda metall oksidlarining roli beqiyosdir. O‘zbekistonning turli hududlarida tuproq tarkibi va minerallar xilma-xilligi sababli ranglar jilosi ham turlicha shakllangan. Masalan, moviy va lojuvard ranglarni olish uchun mis oksidi (zang) va kobalt pigmentidan foydalanilgan. Mis oksidi ishqorli muhitda yorqin firuza rangni bersa, qo‘rg‘oshinli sir tarkibida yashil rangni namoyon qiladi. G‘ijduvon va Samarqand kulolchiligiga xos bo‘lgan issiq ranglar — sarg‘ish, jigarrang va qo‘ng‘ir tuslar esa temir oksidi (mumiya) hamda marganes minerallari yordamida hosil qilingan. Bu ranglar o‘zbek xalqining yerga, zaminga bo‘lgan sadoqatini, quyoshli o‘lkaning iliqqligini aks ettiradi. Ushbu ranglar tizimi shunchaki tasodifiy tanlanmagan; ularda chuqur ramziylik mavjud. Moviy rang — osmon va suv, poklik va hayot manbayi ramzi bo‘lsa, yashil rang — tabiatning yangilanishi, jannatmonand hayot va ezgulik timsolidir. Jigarrang va sariq tuslar esa baraka, mo‘l-ko‘lchilik va insonning tuproqdan yaralganligi haqidagi falsafiy qarashlar bilan bog‘liqdir.

Kulolchilikda tabiiy bo‘yoqlar bilan ishlash texnologiyasi o‘ta aniqlik va sabrni talab qiladi. Pigmentlarni tayyorlashda minerallarni hovonchada tuyish, ularni suvda tindirish va turli qo‘shimchalar bilan aralashtirish jarayonlari oylab vaqt olishi mumkin. Masalan, an‘anaviy "gulkulol" (gul chizish bo‘yog‘i) tayyorlashda bo‘yoqning loy yuzasiga qanchalik chuqur singishi yoki pishirish jarayonida erib ketmasligi muhim ahamiyatga ega. Pishirish jarayoni esa rang genezisining yakuniy nuqtasidir. Xumbuzlarda (maxsus pechlarda) haroratning 900-1100 darajagacha ko‘tarilishi natijasida kimyoviy reaksiyalar sodir bo‘ladi: xira va tushunarsiz ko‘ringan xom ashyo olov ta’sirida yorqin va shaffof san‘at asariga aylanadi. Aynan shu bosqichda ustaning tajribasi, olovni qanday boshqarishi ranglarning tiniqligini belgilaydi. O‘zbekiston kulollari "olov bilan o‘ynashish" san‘atini mukammal egallagan bo‘lib, ular kislorod yetishmasligi (tiklanish muhiti) orqali ranglarni yanada chuqurlashtirish yoki oksidlanish orqali ularni yoritish sirlarini bilishgan.

Zamonaviy davrga kelib, an‘anaviy kulolchilik san‘atida yangi bir bosqich — an‘ana va innovatsiya uyg‘unligi davri boshlandi. Bugungi kunda jahon bozorida ekologik toza va qo‘lda yasalgan buyumlarga talab oshishi bilan birga, tabiiy bo‘yoqlarga qaytish tendensiyasi kuzatilmoqda. Garchi zamonaviy kimyo sanoati tayyor pigmentlar va sirlarni taklif etayotgan bo‘lsa-da, haqiqiy ustalarning an‘anaviy usulda olingan bo‘yoqlardan voz kechmagani tahsinga loyiq. Chunki kimyoviy bo‘yoqlar beradigan "sovuq" mukammallikdan ko‘ra, tabiiy

bo‘yoqlardagi "jonli" notekisliklar, ranglarning o‘zaro tabiiy o‘tishlari inson ruhiga yaqinroqdir. Hozirgi kunda Rishton ustalari tomonidan ishqorli sirni qayta tiklash, Xorazmda "badia" uslubini modernizatsiya qilish, G‘ijduvonda esa tabiiy pigmentlar asosida yangi dekorativ shakllar yaratish ishlari jadal olib borilmoqda. Ranglar uyg‘unligini ta‘minlashda zamonaviy kulollar nafaqat klassik naqshlarni, balki ranglar orqali fazoviy kenglik yaratish, abstrakt kompozitsiyalar orqali ichki hissiyotlarni ifodalashga intilmoqdalar. Bu esa milliy kulolchilik san‘atining nafaqat muzey ashyosi, balki yashayotgan va rivojlanayotgan tirik organizm ekanligini isbotlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston kulolchilik san‘atidagi ranglar olami — bu tabiat, texnologiya va inson qalbi birlashgan yagona san‘at turidir. Tabiiy bo‘yoqlar bilan ishlash texnologiyasini chuqur o‘rganish va uni kelajak avlodlarga bezavol yetkazish milliy o‘zlikni anglashning muhim shartlaridan biridir. Ranglardagi mutanosiblik, ularning sirlash texnikasi bilan uyg‘unligi o‘zbek kulolchiligini jahon madaniyati xazinasidagi eng yorqin sahifalardan biri sifatida saqlab qoladi. Kelajakda ushbu san‘atni yanada rivojlantirish uchun qadimiy retseptlarni ilmiy asosda tadqiq etish, tabiiy pigmentlar manbalarini muhofaza qilish va zamonaviy dizayn bilan an‘anaviy koloritni o‘zaro sintez qilish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi. Zero, loydan yaratilgan bu mo‘‘jizalardagi har bir rangda ona yerning harorati va xalqimizning boqiy merosi yashirin ekanligi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Komoldinov, S. J. O. (2026). The pedagogical significance of composition in pencil drawing lessons. *European Journal of Economic Dynamics and Policy*, 2(1), 21-24.
2. Komoldinov, S. J. O. G. L., & Isaboyeva, M. I. Q. (2026). Manzara janrini o‘rgatishda rangtasvir texnikalarining metodik qo‘llanilishi. *Science and Education*, 7(2), 344-349.
3. Jomoldin o‘g‘li, K. S. SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT.
4. Komoldinov, S. (2023, December). Qalamtasvir mashg‘ulotlarida kompozitsiyaning ahamiyati. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions"* (Vol. 1, No. 01).
5. Rakhimov, K. (2023). The place of graphics in the fine arts. *Solution of social problems in management and economy*, 2(2), 5-8.
6. Rakhimov, K. (2023). THE ROLE OF PORTRAIT ARTISTS IN FINE ARTS. *Models and methods in modern science*, 2(2), 13-19.
7. Rakhimov, H. U. (2023). ANALYZING THE PROFESSIONAL QUALITIES OF FUTURE FINE ARTS TEACHERS BASED ON ART STUDIES. *Экономика и социум*, (1-1 (104)), 50-53.
8. Pulatov, D. S., & Kh, R. U. (2019). On fine arts and its varieties. *Вестник магистратуры*, (4-4 (91)), 89-90.
9. ogli Rakhimov, H. U. *AJMR. AJMR*.

10. Oripov, B. B. (2025). Ideals of the third renaissance and their artistic expression in the fine art of Uzbekistan. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(8), 28-32.
11. Oripov, B. B. (2025, December). INCREASING THE SCIENTIFIC COMPONENT OF THE ART OF POTTERY IN STUDENTS. In *International Conference Platform* (No. 6, pp. 134-137).
12. Oripov, B. B. (2025). The connection of fine arts to biological science. *Science and Education*, 6(12), 621-626.
13. BADIRJANOVICH, O. (2020). THE ROLE OF CERAMICS IN PROFESSIONAL TRAINING OF YOUNG PEOPLE IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. *THE AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE AND EDUCATION INNOVATIONS Учредители: The USA Journals*, 2(9), 447-451.
14. Oripov, B. (2025). O ‘QUVCHILARNING RUHIYATINI SHAKLLANTIRISHDA VA TARBIYALASHDA, XALQ AMALIY SAN’ATINING O ‘RNI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 2, 4-3.
15. Oripov, B. N. (2008). Tasviriy san’at ta’limida didaktika.
16. Oripov, B. N. (2006). Fine art and its teaching methodology. *Tashkent-2005." SCIENCE-INTELLIGENCE*.
17. Oripov, B. (2004). Jahon san'ati tarixi. 3 qismli.
18. Oripov, B. (2004). San'at tarixidan qisqacha izohli lug'at.
19. Yuldashev, J. (2024). BO ‘LAJAK TARIX O ‘QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIGA AKSIOLOGIK YONDASHUVNI JORIY ETISHNING METODIK XUSUSIYATLARI. *Farg'ona davlat universiteti*, (5), 6-6.
20. Yuldashev, J. (2024). BO‘LAJAK TARIX O‘QITUVCHILARIDA AKSIOLOGIK POZITSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 1(9).
21. Yuldashev, J. BO ‘LAJAK TARIX O ‘QITUVCHILARINING AKSIOLOGIK POZITSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *DENE TÁRBIYÁSÍ HÁM SPORT*, 251.
22. Ogli, Y. J. A. The Content of the Introduction of the Development of the Axiological Approach in Future History Teachers. *JournalNX*, 10(10), 34-38.
23. Yuldashev, J. (2024). DEVELOPING THE AXIOLOGICAL POSITION OF FUTURE HISTORY TEACHERS—AS AN IMPORTANT DIRECTION OF HISTORY EDUCATION. *Академические исследования в современной науке*, 3(50), 33-36.
24. Abdurakhimovich, Y. J. (2024, December). THE MAIN CRITERIA FOR DEVELOPING A SYSTEM OF VALUES IN THE TRAINING OF FUTURE HISTORY TEACHERS. In *International Conference on Economics, Finance, Banking and Management* (pp. 201-205).
25. Abdurakhimovich, Y. J. (2024, December). THE MAIN CRITERIA FOR DEVELOPING A SYSTEM OF VALUES IN THE TRAINING OF FUTURE HISTORY TEACHERS. In *International Conference on Economics, Finance, Banking and Management* (pp. 201-205).
26. Yuldashev, J. (2024). DEVELOPING THE AXIOLOGICAL POSITION OF FUTURE HISTORY TEACHERS—AS AN IMPORTANT DIRECTION OF HISTORY EDUCATION. *Академические исследования в современной науке*, 3(50), 33-36.

27. Ogli, Y. J. A. The Content of the Introduction of the Development of the Axiological Approach in Future History Teachers. JournalNX, 10(10), 34-38.
28. Abdurakhimovich, Y. J. (2024, December). THE MAIN CRITERIA FOR DEVELOPING A SYSTEM OF VALUES IN THE TRAINING OF FUTURE HISTORY TEACHERS. In International Conference on Economics, Finance, Banking and Management (pp. 201-205).
29. Yuldashev, J. (2024). DEVELOPING THE AXIOLOGICAL POSITION OF FUTURE HISTORY TEACHERS—AS AN IMPORTANT DIRECTION OF HISTORY EDUCATION. Академические исследования в современной науке, 3(50), 33-36.
30. Ogli, Y. J. A. The Content of the Introduction of the Development of the Axiological Approach in Future History Teachers. JournalNX, 10(10), 34-38.
31. Yuldashev, J. (2024). BO‘LAJAK TARIX O‘QITUVCHILARIDA AKSIOLOGIK POZITSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 1(9).